

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0178

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT OCTAVUM. VIII. HOOFDSTUK.

*Caprificus Chartaria. Sakka.**Papier gevende Vyge-Boom.*

IN præcedenti capite indicatum est, latifoliam speciem Amboinensibus itidem vocari *Sakka*, hoc vero nomen huic proprie arbori competit, quam hic describemus, & quæ cum utrisque prioribus speciebus magnam gerit adfinitatem, præsertim cum angustifolia; est enim adulta arbor, corticem gerens glabrum & albicantem, raras parvasque alas prope radices & ad ramos, qui glabro ac viridi obducti sunt cortice, ex quo album ac dulce exstillat lac, si vulneretur, rarius autem ex trunco, quodque alba linteâ fuscis inficit maculis.

Ejus folia minora sunt illis *Malabuols* primæ speciei, ex oblongo cordiformia, plerumque septem, decem, & undecim pollices longa, quinque, sex, & septem lata, ac sensim in apicem angustata, magisque flavescencia prioribus, prope petiolum tres majores nervi concurrunt, longisque insident petiolis inordinata circa ramos. In junioribus arboribus oblongiora sunt, undecim nempe ac duodecim pollices longa, septem lata, & integra, quædam vero ex vetustioribus breviora sunt & rotundiora, semper vero pollicem longiora sunt quam lata.

Fructus plani sunt Fici, superius profunda fovea notati seu umbilicati, illis præcedentis latifoliæ omnino similes, externe pallide virentes, paucisque albis maculis variegati, maturi vero flavescunt. Hi fructus non in trunco observantur, uti in prioribus binis *Hahuol* speciebus, sed in ramis inter & post folia. Hæc quoque arbor peculiarem internum gerit corticem ipsi proximiorum ligno, qui tenuior & lentior est priore, ac proinde aptior est ad texturam quandam ex illo formandam, uti id postea indicabitur, ejus lignum est album, molle, multisque ex vorticibus & intricatis venis constat.

Nomen. Latine *Caprificus* seu *Sycomorus chartaria*, sunt enim hæ species *Ficum silvestrium Indicarum*, quibus bina hæc competunt nomina: *Malaice* & *Amboinice Sakka* vocatur.

Locus. In *Ceram* hæ arbores obcurrunt in campis planis & tenuibus silvis, raro in *Amboina*, ibique in *Hitoes* ora.

Ufus. Hisce in insulis fructus non eduntur, sed a Bandensibus illi *Saccæ*, ni modo sit angustifolia species, contra arboris cortex ab *Alphorensibus* magno in pretio habetur, liber ejus enim seu cortex internus, qui transversaliter nullo modo frangi potest, sed quodammodo per longitudinem findendus est, succosus ac dulcis, instar junioris *Pinangæ*, hunc per aliquod tempus in aqua macerant, extenduntque quam tenuissime instar linteæ rudis, nullam instituentes texturam, est autem tali modo præparatus hic liber durabilissimus, atque ex hoc silvestres populi *Tsjedakkos* seu *campestris* formant, *Amboinensibus Sakka* vocata, quibus partes pudendas obvelant, ac porro nudo incedunt corpore; hunc in finem corticem eligunt rectorum ramorum vel juniorum arborum, quæ rectos gerunt truncos, hi enim succosiores sunt, meliores, aptioresque huic operi, recens arboris lignum adeo grave, ac succo repletum est, ut in aqua fundum perat, facillime autem siccatur.

Sacca Javana arbor est ab *Amboinensi* haud multum diversa, paulo minora gerens folia, ex ejus cortice rudiores formant chartas, fordide albicantes, & rugosas instar chartæ emporeticæ, *Malaice* & *Javanice Daluwan* dictas; sic quoque in tota *Celebes* parte Orientali præsertim circa *Tambucco*, ut & ad occidentalem ejus plagam in sinu *Cajeli* binæ obcurrunt arbores, ex quibus vestes chartaceæ fabricantur, nihil vel parum a *Javanorum Daluwan* diversæ.

Prima frutescit, seu arbuscula est, uti puto ex genere silvestris *Gossypii*, quæ postea libr. 6. describitur, & *Tambocanis Wôo* dicitur, altera est arbor alta, viri crassitiem gerens, *Topikki* vocata, quæ quodammodo convenire videtur cum *Sacca* nostra; ex relatu autem incolarum comperi, diversam esse arborem. Magna gerit cordiformia folia non laciniata, sed ad oras ferrata, rugosa, & pilosa, quæ cutis pruriturum

Tom. III.

ritum

IN 't voorgaande Kapittel is gezegt, dat de breedbladige by de *Amboinezen* ook *Sakka* genaamt werd, maar die naam komt eygentlyker deeze boom toe, die wy hier beschryven zullen, en met beyde soorten van de voorgaande *Hahuol* groote gemeenschap heeft, inzonderheid met de smalbladige. Het werd mede een volslagen boom, met een effene witachtige schorsse, weynige en kleene vlerken, by de wortel en de takken met een effene groene schorsse bekleed, waar uyt witte en zoete melk loopt, als men ze quetst, doch weynig uyt den stam, die op 't witte linnen bruyn vlakken maakt.

De bladeren zyn wat kleender dan van *Malahuols* eerste zoorte, als een langwerpig hart, in 't gemeen 7. 10. en 11. duymen lang, 5. 6. en 7. breed, allengskens in een spits toelopende, geel-groender dan de vorige, met 3. hoofd-zenuwen by de steel t'zamen lopende, en staan op lange steelen, zonder ordre rondom de takken. Aan de jonge boomen zyn ze wat langwerpiger, te weten 11. en 12. duymen lang, een dito breed, beyde met gebeele kanten, zommige van de ouden werden korter en ronder, dog altyd ruym een duym langer zynde dan breed.

De vruchten zyn platte *Vygen*, met een merkelyken kuyl voor aan, die van de voorgaande breedbladige gebeel gelyk, van buyten licht-groen, met weynige witte puntjes, ende ryp worden ze geelachtig. Deze vruchten vind men niet aan den stam, gelyk aan beyde de voorgaande soorten van *Hahuol*, maar aan de takken, tusschen en agter de bladeren. Zo heeft ook dezen boom nog een byzondere binnen-bast, naast 't hout leggende, fynder en tayer dan de voorgaande, en dierhalven bequamer om eenig geweeft daar van te maken, gelyk gezegt zal werden, 't hout is wit, week, vol drayngen en verwerde aderen.

Naam. In 't Latyn *Caprificus* of *Sycomorus Chartaria*, want 't zyn soorten van wilde *Indiaansche Vygen*, die men onder die beyde namen kan brengen. Op *Maleys* en *Amboinsch Sakka*.

Plaats. Men vind deze boomen op *Ceram*, op vlakke velden en ligte bosschen, weynig in *Amboina*, en aldaar op de *Kust* van *Hitoe*.

Gebruik. In deze *Eylanden* werden de vruchten niet gegeten, maar van de *Bandaaze Sakka* wel, zo dezelve mischien niet de smalbladige is; daar en tegen de schorsse is by alle *Alphoerexen* in groot gebruyk, namentlyk de binnen-bast, dewelke over-dwers gantsch niet te breken is, maar wel eenigzints in de lengte te scheuren, zappig en zoet van smaak als jonge *Pinang*. Dezelve weken zy een poos in water, rekkenze en makenze zo dun als grof linnendoek, zonder iets daar aan te weven: Dit is zeer durabel, en daar uyt maken de voornoemde *Wilde bare Tsjedakkos* of breede banden, by de *Amboinezen Sakka* genaamt, waar mede zy de schamele leden omwinden, en voorts naakt lopen; tot dezen eynde nemen zy de bast van de regte takken of jonge bomen, die een regte stam hebben, want dezelve zyn zappiger, beter en bequamer tot dit werk, 't versche hout is zo swaar en vol vochtigheid, dat het in 't water zinkt, maar het droogt zeer ligt op.

Sakka Javana is een boom van de *Amboinsche* niet veel verschillende, wat kleender bladeren hebbende, uyt wiens bast zy een slag van grof papier maken, vuyl-wit en ruyg, gelyk ons pak-papier, in 't *Maleys* en *Javaans Daluwan* genaamt; zo heeft men ook op *Celebes* gebeele Oostkust, inzonderheid omtrent *Tambucco*, en aan de Westzyde in de bogt van *Cajeli*, tweederley bomen, waar van men papieren kleedjes maakt, niets of weynig van 't *Javaanze Daluwan* verschillende.

De eerste is een beester of kleen boomje, na myn gissing uyt 't gellagt van wild Cattoen, 't welk wy hier na in 't zesde Boek beschryven, in 't *Tamboccaans Wôo* genaamt; de andere is een hooge boom, in de dikte van een *man*, genaamt *Topikki*, dewelke schynt eenige gelykenisse met onze *Sakka* te hebben; doch uyt 't verbaal der *Inlanders* bemerk ik, dat het een byzondere boom zy. Hy heeft groote bertvormige bladeren, zonder kepen, maar aan de kanten

T 2

ritum excitant. Ejus fructus forte erunt juli longi instar illorum *Cauda felis*, non rubri, sed albi vel virefcentes, nullum notabile gerentes semen. Sauciatius truncus lac quoque fundit, estque circa cor concavus, lignum ejus leve est & inutile, immo ipsi foco non utile est, quum ignem non alat.

Ob magnum ejus usum, & ut continuo multæ ejus arbores ad manus essent, vetusti trunci prope radices excidebantur, quum hi multos emittant furculos, qui transplantantur. Horum medius cortex seu liber eodem maceratur modo, contunditur, subigitur, inque mensa extenditur, & ad solem exsiccatur, uti supra memoratum est. Ejus frusta dein in quadratam scinduntur formam, quorum partes adglutinantur, ac lapide poliuntur, unde tam compactam adquirunt massam, ac si unica esset vestis, ex qua amplos formant saccos, qui duobus sufficerent hominibus: Hi sonitum edunt chartaceum, nihilominus sunt lenti, nec rimas facile agunt, si modo ab humido præserventur. In hisce dormiunt tam viri quam feminae, quum leves sint, & refrigerio inserviant, sique aliquamdiu tractati fuerint, istum sonitum non edunt ac mollescent, rudiores sunt præcedentibus, sed non ita crassi, quam vulgaris nostra charta emporetica, coloris sordide albentis, seu flavescens, omnino instar Javanorum *Daluwan*, unde & optime valent ad quævis hisce involvenda & inpingenda. Tam subtiles vidi saccos, ut nullas futuras exhiberent iis in locis, in quibus adglutinati essent, quum vero sordidi sint, in aqua marina leniter eluendi sunt, non autem circumvolvendi, sed iterum explicandi, & ad solem exsiccandi, dissolutæque futuræ iterum sibi inponendæ, ac levi lapillo seu porcellano corniculo poliendæ.

Hæc secunda vestimentorum species in Tambocco vocatur *Inike*, Malaice *Boedja*, utraque vero Javanis *Daluwan* dicuntur.

kanten gezaagt, ruyg en bayrig, dewelke op de buyd een jeuken maken. Zyne vruchten zullen zyn lange staarten, gelyk die van *Cauda felis*, niet rood, maar wit of groenachtig, zonder kennelyk zaad. De gequetste stam geeft meede melk, omtrent 't bert bol, 't bout is ligt en ondeugent, zelfs tot het branden onbequaam, om dat het geen vuur houdt.

Wegens zyn groot gebruyk, en om dat men gestadig veele boomen by der hand zoude hebben, zo plag men de oude stammen by de wortel om te bouwen, wanneer dezelve veele scheuten uytgeeft, die men dan afsteekt en verplant. De middelste bast hier van werd op diergelyke manier geweekt, gekneed, op een tafel uytgebreyd, en in de Son gedroogt, als voren. De stukken werden daar na vierkant gesneden, met de aarden op malkander geplakt, en met een steen gelikt, zo werd het zo vast als of het een kleed was, daar uyt ze dan groote wyde zakken maken, waar in twee perzonen gemakkelyk konnen gaan. Deeze kleedjes rammelen als papier, niet te min zyn ze tay, en scheuren niet ligt, als men ze maar voor vogtigheid bewaart. Hier in slapen zo wel mannen als vrouwen, om dat ze ligt en koel zyn, ook door 't handelen dat rammelen verliezen, en gedweeg werden; zy zyn wat groover dan de vorige, dog qualyk zo dik als ons gemeen pakpapier, vuyl-wit of geelachtig van couleur, 't eenemaal als 't Javaanse *Daluwan*, daarom ze ook zeer bequaam zyn om alderbande goed daar in te winden, en te pakken. Men vind zodanige zakken, die zo subtiel op malkander gepapt zyn, dat men de voegen qualyk bekenen kan; wanneerze vuyl geworden zyn, moet men ze in zeewater zagen kneeden, zonder wringen weder uytbreyden, en in de Son drogen, de losgegane voegen weder op malkanderen leggen, met een ligt-steen of Porcellaan boornje weder overstryken.

Deze tweede soorte van kleedjes, noemt men op Tambocco *Inike*, op Maleys *Boedja*, en alle beyde op Javaans *Daluwan*.

CAPUT NONUM.

Caprificus aspera. Gobi.

Hæc species *Ficum Indicarum* silvestrium peculiare constituit genus, ab antecedentibus quam maxime diversum, atque in binas dividitur species, in latifoliam nempe & angustifoliam.

Primo *Gobi* latifolia mediocris est arbor, obscure viridi seu nigricante cortice obducta: Ejus folia inæqualis sunt magnitudinis, quædam enim novem & decem pollices longa sunt, sex digitos lata, quædam quinque & sex pollices longa, quatuor digitos lata, sed cuncta prope summum latissima, & citissime angustata in acutum desinunt apicem, inferius binis rotundis auriculis donata, ad oras non quidem dentata, sed hinc inde angulosa & sinuosa sunt ac si dentata essent, in junioribus vero arboribus maxime dentata sunt: Sunt autem obscure viridia, sicca, & firma, ad tactum rugosa, ac fere spinosa, præsertim ab inferiore ipsorum parte. Paucis pertexta sunt costis transversalibus, quæ late distant, interstitia vero sunt inæqualia, multisque venulis repleta instar *Varingæ*, brevibus ac crassis insident petiolis, plerumque obposita, sed non certum observant ordinem.

Fructus non tantum ex cunctis excrescunt ramis, sed ex ipso etiam trunco usque ad radices, & ubi denudatæ sunt, qui vero ex furculis progerminant, solitarii dependent, grossulos referentes ex foliorum alis, suntque rotundi instar globuli sclopeti, ac superius umbilicati, pallide virentes, albis ac cæruleis maculis notati, ad tactum rugosi.

Caro exterior alba est & granulosa, & dentibus incisa viscosa, sed lacte caret, intusque granula continet uti *Fici*, qui vero ex trunco propullulant, racemosi sunt plures simul dependentes. Ex minoribus ramis & foliis nullum exsudat lac, sed tantum succus penitus viscosus & lacteus ex trunco exsistit, uti & ex fructibus ab illo pendulis.

Sponte crescit in vallibus, quidam vero ipsam plantam prope ædes per arbusculas.

Hæc

IX. HOOFDSTUK.

De ruyge wilde Vyge-Boom.

Deze soorte van wilde Indiaansche Vygen, maakt een byzonder geslagt op zig zelfs, van de voorgaande merkelyk verschillende, en verdeeld in twee soorten, grootbladige en kleenbladige.

Eerstelyk: Grootbladige *Gobi*, is een middelmatige regte boom, met een donker-groene of swarte schorsse. De bladeren zyn van ongelyke grootte, want zommige zyn 9. en 10. duymen lang, 6. vingers breed, zommige 5. en 6. duymen lang, 4. vingers breed, alle na voren toe op 't breedst, schielik in een langachtige spitze toelopende, agter met twee ronde billen, aan de kanten wel niet gekerft, evenwel hebbenze hier en daar bogtjes en boekjes als tanden, maar aan de jonge boomen zyn ze merkelyk getand. Zy zyn donker-groen, droog, en styf, ruyg in 't aantasten, en bykans stekelig, byzonderlyk aan de onderste zyde. Zy hebben weinige dwars-ribbetjes, en die wyd van malkander, de spatien tusschen dezelve zyn ongelyk, en met veele adertjes doorregen, als *Varinga*; zy staan op dikke en korte steelen, meest tegen malkanderen, dog houden geen vaste order.

De vruchten wassen niet alleen aan alle de takken, maar ook aan den stam, tot aan de wortel, en waar dezelve bloot leyd; die aan de ryskens wassen, hangen enkel, gelykende jonge Vygen, uyt den oorspronk der bladeren, rond als een Musquet-kogel, en voor met een kleen kuyltje, bleek-groen, met witte en blaauwe stippeltjes, ruyg in 't aantasten.

Het buytenste vleesch is wit en korlig, kleverig in 't byten, doch zonder melk, binnen met korls gelyk andere Vygen, die aan de stam wassen, hangen met trosjes by malkander. Uyt de kleene takjes en bladeren vloeyd geen melk, maar slegts een weinige kleverig en melkachtig sap uyt den stam, als mede uyt de vruchten daar aan wassende.

Hy wast van zelfs in de Valeyen, zommige planten hem ook by baare buyzen, met de jonge boompjes.

Deze